

Από τον προβληματισμό τού Πιερ Μπουλέζ

Μουσική και απροσδιοριστία

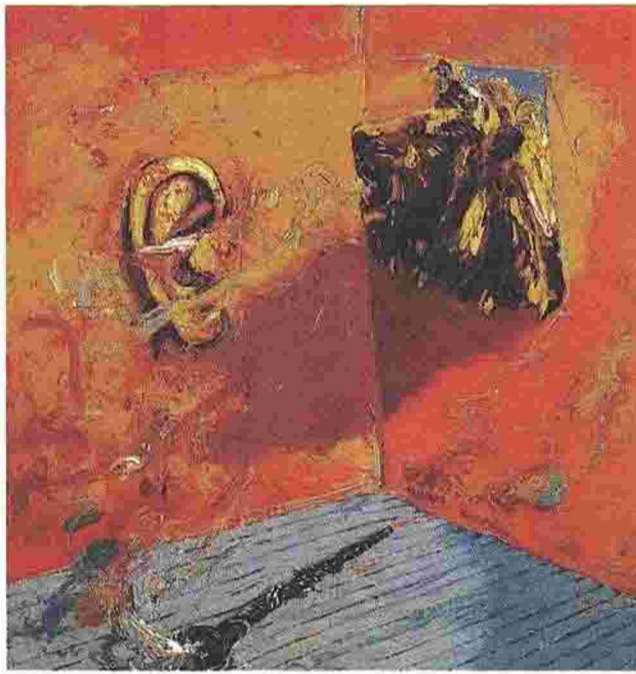
Από τον Δήμο Μαρουδή

Το κείμενο με τον τίτλο: «Ας σκεφτούμε τη μουσική σήμερα» του γάλλου πρωτοποριακού συνθέτη και διευθυντή ορχήστρας Πιερ Μπουλέζ (Pierre Boulez) αποτελεί μέρος των σεμιναρίων-μαθημάτων που έκανε ο γάλλος συνθέτης το 1963 στο Ντάρμστατ της Γερμανίας, με περιεχόμενο μια σειρά προβληματισμών πάνω στη θεωρία και στους τρόπους σύνθεσης της σύγχρονης μουσικής, προβληματισμοί που καθώς προτείνονται και παρουσιάζονται από έναν διανοούμενο της πρωτοποριακής μουσικής γίνονται ορόσημο για τη μουσική σκέψη του δεύτερου μισού του 20ού αιώνα και πολύτιμο υλικό για την παιδεία κάθε σημερινού συνθέτη.

Ο Μπουλέζ με τη θέση του: «Ας ξεχάσουμε τη μουσική πριν από τον Βέμπερν» σηματοδοτεί τη ριζική ρήξη με τη μουσική παράδοση και έρχεται ν' αναρωτηθεί πάνω στη φύση της μουσικής μιας άλλης εποχής κι ενός άλλου κόσμου. Διαφοροποιούμενος από τις μουσικές επιλογές του Σοστακόβιτς και συμπορευόμενος με τους Νόνο, Στοκχάουζεν, Μπέριο, Διγκέτι, Πεντερέτοκι, Κέιτζ και Ξενάκη προσυπογράφει τη ριζική και ολοσχερή πλέον κατάλυση της παραδοσιακής μουσικής αφήγησης για να σχολιάσει με λόγια και με μουσική τις έσχατες συνέπειες του «σειραϊσμού» (τρόπος μουσικής σύνθεσης που υιοθετήθηκε από τον Αντον Βέμπερν), οδηγώντας μας σε προτάσεις ενός πρωτογενούς μουσικού ιδιώματος που μονάχα ως μια νέα αρχή μπορεί να ιδωθεί.

Στο κεφάλαιο «Μουσική Τεχνική», που αποτελεί το κύριο μέρος αυτού του βιβλίου, θέτει εσαρχής το ζήτημα της σχετικότητας του μουσικού σύμπαντος. Ενός σύμπαντος του οποίου οι δομές και οι σχέσεις τους δεν είναι καθορισμένες κατά κανέναν τρόπο σύμφωνα με πάγια, απόλυτα κριτήρια. Αντίθετα, σύμφωνα με τον Μπουλέζ, οργανώνονται μέσω σχημάτων που παραλλάσσονται. Με αυτήν τη θέση του είναι φανερό ότι ο συγγραφέας έρχεται σε ολική ρήξη με το παγιωμένο σύστημα αξιών, ιεράρχησης και νόμων της παλαιότερης, κλασικής ή ρομαντικής μουσικής. Το μουσικό σύμπαν που παύει πια να είναι συμπαγές και κλειστό, όπου σχεδόν τίποτε δεν μπορεί να αλλάξει ή να μετασχηματιστεί την εξωτερική του επιφάνεια. Παύει πια να είναι οριστικά δομημένο στο εσωτερικό του, όπου οι επί μέρους μεταλλάξεις δεν μετασχηματίζουν και, πολύ περισσότερο, δεν ανατρέπουν καμία επί μέρους δομή, αφού οι νόμοι και τα κριτήρια είναι υπεράνω των δομών ως συνόλου, υπεράνω των σχέσεών τους και, εν τέλει, υπεράνω του έργου, που ως σύμπαν αυτόνομο και αυτοτελές θα έπρεπε να ζει μέσα στον αστερισμό του ιστορικού χρόνου και σε συσχέτιση με αυτόν. (Πιερ Μπουλέζ, *Ας σκεφτούμε τη μουσική σήμερα*, εισαγωγή του Θωμά Σλιώμη, εκδόσεις Πατάκη σ. 16).

Καθώς οι απόψεις του γάλλου συνθέτη προωθούν την ιδέα μιας ριζικής απροσδιοριστίας εγγεγραμμένης στο σώμα του σύγχρονου μουσικού κειμένου, πρέπει να παρατηρήσουμε πως η έννοια της απροσδιοριστίας, τις απώτερες καταβολές της οποίας μπορούμε να ανεύρουμε έως και στο αναξιμάνδρειο «άπειρο» και η οποία είναι απολύτως ρυθμιστική τόσο στην κοσμολογική πραγματικότητα όσο και στην περιοχή της ανθρώπινης σκέψης, αποσιωπάται επιμελώς από την παράδοση του δυτικού ορθού λόγου. Από

Έργο του Αχιλλέα Χρηστίδη

την εποχή του πλατωνικού προγράμματος του «πέρατος» έως και την εγγελιανή «καθοριστικότητα» (Bestimmtheit), η απροσδιοριστία υπάγεται σε αυστηρά εννοιολογικά πλαίσια, που τη θέλουν «στιγμή» στο οντολογικό συνεχές και όχι οντολογική αρχή που ρυθμίζει το γίνεσθαι μέσα από μια ακατανίκητη γενετική, μα και ρηγιγενή δυναμική. Η απροσδιοριστία φωλιάζει όντως στις έννοιες, μα δεν υπάγεται σ' αυτές ως οντότητα υποδεέστερη, αντιθέτως, το εννοιολογικό υλικό αναδύεται, γεννιέται από αυτήν την ίδια την απροσδιοριστία, την οποία στη συνέχεια επιχειρεί να περιόρισει. Αυτή, με τη σειρά της, υπό μορφή ροής παραστατών μέσα στην ανθρώπινη ψυχή αλλά και στον κοινωνικό χώρο πιέζει εκ των έδων τις κλειστές στον εαυτό τους έννοιες (Begriffe) και τις ωθεί σε διάρρηξη. Κάτι τέτοιο συνέβη κοινωνικοιστορικά και στην περίοδο της όψιμης νεωτερικότητας.

Η απροσδιοριστία ανοικεί πρωτίστως και μέσα στην έννοια (Begriff). Ολόκληρος ο υπέροχος διάλογος του Πλάτωνα, *Παρμενίδης*, αποτελεί μια προσπάθεια να καταδειχθεί η αδυναμία της σκέψης να συγκροτήσει εννοιολογικό υλικό παρακάμπτοντας την εσωτερική «σχέση», το εσωτερικό ρήγμα που αυλακώνει το σώμα της Εννοίας, ρήγμα που συνιστά τον κατεξοχήν «τόπο» της απροσδιοριστίας. Καθώς ο Πλάτων κινείται μέσα σ' ένα ακραία αντινομικό πλαίσιο, το οποίο οδηγεί αλλά και από το οποίο οδηγείται σε *απορία*, φτάνει, στην 3η υπόθεση του διαλόγου, να ιχνογραφήσει τη μη παρακάμφσιμη «ρήξη δεσμών», που κυφορείται σιωπηρά, μα με αναγκαιότητα στην πορεία της σκέψης να συλλάβει είτε το συγκεκριμένο είτε το απόλυτο. Ο Πλάτων έχο-

ντας απόλυτη επίγνωση του ρυθμιστικού ρόλου της έννοιας της απροσδιοριστίας, πράγμα που μαρτυρεί ολόκληρο το όψιμο έργο του, θα την αποσιωπήσει τυπικά, πιστεύοντας πως οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες της εποχής του θα κυφορούσαν επικίνδυνες εξελίξεις για τον αθηναϊκό λαό σε περίπτωση που θα παραβιαζόταν το πρόγραμμα του «πέρατος» που καθιέρωσε ο ίδιος, αφήνοντας μ' αυτόν τον τρόπο δυσβάσταχτη την υποθήκη της «καθοριστικότητας» στη φιλοσοφική παράδοση που θ' ακολουθούσε.

Ο νεωτερικός πολίτης αποτελεί ένα μοντέλο ανθρώπου που θ' αμφισβητήσει εκ βάθρων κάθε θέσφατο, κάθε παράδοση και κάθε αυτονόητο δεδομένο. Κατ' αυτόν τον τρόπο η κλειστότητα των νοημάτων της νεωτερικότητας θραύεται και η εποχή αναστοχάζεται τον εαυτό της. Αν κάτι κατά τέτοιο δεν είναι η πρώτη φορά που συμβαίνει μέσα στην Ιστορία, παρατηρήσιμη τώρα είναι η απελευθέρωση υπόρρητων για χιλιετίες στη ratio περιεχομένων, καθώς και η αυτονόμησή τους σε ένα νέο σύμπαν. Ένα ολόκληρο ανθρωπολογικό υπόβαθρο των εννοιών, καθώς και ανθρώπινες εννομήσεις και φαντασιακά ψυχικά και κοινωνικά περιεχόμενα, αλλά και ο αποσιωπημένος χώρος της τρέλας, υπό μορφή ροής παραστάσεων και γλωσσικών συμβάντων, πιέζουν ασφυκτικά το εννοιολογικό σύστημα της δυτικής σκέψης για να το διαρρήξουν εκ των έδων και να εγκαταλείψουν τις κατηγορίες της εγγελιανής λογικής υπό μορφή απολιθωμάτων. Οι έννοιες μοιάζουν να μην αντιστοιχούν πλέον στον εαυτό τους και γίνονται ψευδείς. Καθώς η αυτονόμηση των υπόρρητων στη ratio περιεχομένων είναι καταλυτική, η νεωτερικότητα καταλήγει σ' έναν κόσμο δίχως νόρμες και επαρκή μοντέλα.

Η τέχνη, από την πλευρά της, γνωρίζει κατά τον 20ό αιώνα αλλαγές μεγαλύτερες από όσες γνώρισε στη διάρκεια δεκάδων αιώνων. Η έννοια της εικαστικής απεικόνισης και της παραδοσιακής μουσικής αφήγησης καταλύονται και εμφανίζονται η φωτογραφία και ο κινηματογράφος. Ετσι επαναπροσδιορίζονται ο ρόλος και τα καθήκοντα του σύγχρονου καλλιτέχνη. Για αρκετές δεκαετίες βρίσκεται η τέχνη σε μια έκδηλη αμηχανία: έπειτα από ένα πλήθος πειραματισμών φαίνεται «να έχουν όλα ειπωθεί» και οι καλλιτέχνες του πρώιμου 21ου αιώνα παραπαύουν ανάμεσα στη νωθότητα και στην επανάληψη τετριμμένων κωδίκων, που δεν έχουν τίποτε να προτείνουν και ίσως και τίποτε να πουν. Ριζικότερο παρά ποτέ είναι τώρα το αίτημα για την τέχνη μιας νέας εποχής κι ενός καλύτερου κόσμου, στον οποίο θέλουμε να ελπίζουμε για το απώτερο μέλλον και καθώς οι εξαγγελίες για την τελική εξάλειψη της τέχνης δεν έπαψαν να ακούγονται, τώρα περισσότερο από ποτέ περιμένουμε τους χαρισματικούς και ανήσυχους καλλιτέχνες που θα βάλουν το δάχτυλό τους «επί τον τύπο των ήλων» και θα γεννήσουν τα ριζικά καινοτόμα έργα. Και καθώς αυτό συνέβαινε πάντοτε έως σήμερα ύστερα από περιόδους μακρόχρονης κυφορίας μέσα στην ανθρώπινη ιστορία, δικαίως μπορούμε να το περιμένουμε και τώρα. □